

Natuurhistorisch Maandblad

Orgaan van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg

Hoofdredacteur : G. H. Waage, Prof. Pieter Willemsstraat 41, Maastricht, Tel. 3605. — Mede-redacteuren : Jos. Cremers, Canne-België, Dr. H. Schmitz, Ad. Hitlerplatz 41, Steyr O.D. R. Geurts, Echt. — Penningmeester : Mr. G. van Spaendonck. Postgiro 125366 ten name v.h. Nat. hist. Gen., Maastricht.

Versijnt Vrijdags voor de Maand. Vergad. van het Natuurhistorisch Genootschap (op den eersten Woensdag der maand) en wordt aan de Leden van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg gratis en franco toegezonden. Prijs voor niet-leden f 6.00 per jaar, afzonderlijke nummers voor niet-leden 50 cent, voor leden 30 cent. Jaarl. contributie der leden f 3.50. Auteursrecht voorbehouden.

Adreswijziging en opgave nieuwe leden, benevens alle correspondentie over publicaties in het Natuurhistorisch Maandblad aan den Secretaris, Prof. Pieter Willemsstraat 41, Maastricht.

INHOUD : Aankondiging Maandelijksche Vergadering op Zaterdag 3 Febr. a.s. — Nieuwe leden. — Contributie 1945. — Mededeeling. — Verslag van de Maandelijksche Vergadering op 13 Jan. '45. — De mierenroof. — Jos. v. Boven. *Lasius umbratus* Nyl. — M. Momms. Vogelwaarnemingen in 1944. — Aanwinsten 1944.

MAANDELIJSCHE VERGADERING op Zaterdag 3 Februari, te 2.15 uur in het Museum.

NIEUWE LEDEN.

Mcj. R. Mols, Lage Kanaaldijk 10, Maastricht. A. Storcken, Spoorstraat 7, Geleen. Mej. Toos Willems, Pieterstr. 2, Maastricht. W. Ogg, Nicuwe weg 15, Limmel. A. M. G. G. Stroom, Breedestr. 6, Maastricht.

CONTRIBUTIE 1945.

Willen de leden hun contributie ten bedrage van f 3.50 overmaken per postwissel aan 't adres van den Penningmeester

Mr. G. v. Spaendonck
St. Lambertuslaan 56

Maastricht.

MEDEDEELING.

Het volgende Maandblad zal eind Maart verschijnen. Door verbreking der verbindingen met een zeer groot deel van ons land, is 't niet mogelijk voldoende copie te verkrijgen, of correspondentie te voeren over reeds vroeger ontvangen artikelen.

Bovendien ontvallen ons tal van contributies en hoewel wij hopen, dat dit van korten duur zal zijn, wij mochten toch rekening houden met sterk verminderde inkomsten en tijdig hiermede rekening houden.

In verband hiermede kondigen wij de

VERGADERING VOOR MAART AAN OP ZATERDAG 3 MAART TE 2.15 IN 'T MUSEUM.

VERSLAG VAN DE MAANDELIJSCHE VERGADERING OP 13 JANUARI '45.

Aanwezig de dames : W. v. d. Geyn, W. Kofman-Kamminga, E. de Kleermaeker, D. Kooyman, M. Cham-bille, M. v. d. Mijll Dekker, M. v. Lith, A. Nouwen, J. Nahon, en de heeren : L. Grossier, M. Momms, H. Kortebos, R. Kofman, J. Maessen, J. v. Boven, J. Visser, H. Koene, M. Meyer, A. v. Wouw, L. Grégoire, E. Schoenmakers, J. Fruytier, T. Wolters, P. Wassenberg, Br. Maurentius, J. Willems, W. Onstenk, J. v. Noorden, D. v. d. Gugten en G. Waage.

De Voorzitter, de heer Grossier opent de vergadering en spreekt zijn beste wenschen uit voor 1945. De heer Waage wenscht daarna namens het Genootschap den heer Grossier van harte geluk met zijn tachtigsten verjaardag. Hij herinnert er aan, hoe de heer Grossier ondanks zijn hoogen leeftijd, beschikt over een goede gezondheid en over een benijdenswaardige belangstelling voor vele dingen. Weer of geen weer, licht of duisternis,

hij is op onze vergaderingen aanwezig, waar hij den voorzittershamer hanteert, zoolang Rector Cremers, onze Voorzitter, door grensmoeilijkheden verhinderd is, aanwezig te zijn.

Moge de heer Grossier nog vele jaren beschoren zijn in voorspoed en vrede.

De heer van Boven laat circuleeren een nestje van een *Eumenes*-soort, gevonden langs de tramrails op den weg tusschen Arbree en Bioul (België), op 17-7-44.

„De *Eumeninae*, in het Nederlandsch „Leemwespen” genoemd, zijn een van de drie onderfamilies, waarin de familie der *Vespidae* of echte Wespen verdeeld worden. Zij zijn uitstekende vertegenwoordigers van het metselaarsgilde en ook als architect slaan ze geen slecht figuur.

Het nestje, dat vertoond werd, heeft den vorm van een vrij regelmatige ronde stomp, die met haar open zijde tegen de rots gebouwd is. Het lijkt op een eskimo-hut, waarvan het rookgat de uitgang is. De doorsnee bedraagt ongeveer 15 mm en de hoogte ca. 7 mm. De kleine nest-opening in het midden heeft een kunstig gedraaid kraagje, zooals we dat kennen van oude Romeinsche- en Grieksche urnen, het typische werk van den pottenbakker. Het is gebouwd op een 1 centimeter diepe uitholling van een stukje rotssteen (8.5 bij 6 cm). In België gebruikt men ze als ondergrond voor de spoorrails.

Het mooie nestje heeft een licht bruine kleur en is uitermate hard. Bij een vergroting van 35 maal, ziet men, dat het uit regelmatige ringen is opgebouwd. Regen heeft er geen invloed op en maakt het materiaal niet week.

De beschrijving, die H. Coupin in zijn „Les arts et métiers chez les animaux” (Paris, 6e édition, zonder jaartal) op blz. 10 geeft voor het nestje van *Eumenes Amedea* (??, in het Fransch staat *L'Eumène d'Amédée*), komt geheel overeen met den vorm van het hier vertoonde exemplaar, maar het laatste is kleiner en mist ook „des petits graviers, ceux de quartz notamment et quand il trouve de petits coquilles”. Hetzelfde geldt voor de beschrijving van het nestje van *Eumenes Arbustorum*, dat André, in zijn bekend werk „Species des Hymenoptères” 1883 op pag. 625 beschrijft.

Spreker hoopt, dat iemand uit de vergadering hem kan helpen met de determinatie.

Vervolgens vertelt spreker iets over de koloniestichting van *Lasius umbratus*, dat een onderdeel vormt van een eensluidend artikel in deze aflevering gepubliceerd.

De heer Kofman doet de volgende mededeeling over vogelwaarnemingen in 1944.

Een veldleeuwerik zong op 2 Juli 1944 op den St. Pietersberg, zittende op een draad van een hek, met zijn kuifje opgericht. Volgens Thijssse (Het Vogeljaar) zingen leeuweriken 's avonds, ook wel 's morgens vroeg en een heel enkele keer overdag bij kil en mistig weer zittend op een kluitje, een mesthoop, een paaltje of een steen, terwijl Niethammer (Handbuch der Deutschen Vogelkunde) vermeldt, dat zij na zonsondergang en voor zonsopgang vanaf den grond zingen.

Nu was het op 2 Juli zonnig weer en het gebeurde midden op den dag, een vrij zeldzaam verschijnsel dus.

De ijsvogel blijkt na den strengen winter toch niet geheel verdwenen te zijn. Vrij regelmatig werden er langs Maas en Jeker waargenomen, nl. op 5 Jan., 12 Febr., 10 April, 9 Aug. en 5 Sept. 1944 (2 ex.), terwijl op 29 Juni een ex. zich dood vloog tegen een raam van een huis aan de Jeker. Het werd voor het Museum geprepareerd.

Steeds meer blijkt, dat de kleine bonte specht lang niet zoo zeldzaam is als wel aangenomen wordt. De volgende waarnemingen getuigen hiervan: 14 April (Spaubeek en Vliek), 16 April (Heerlen), 20 April (Stadspark Maastricht), 29 April (Geulhem), 25 Augustus (Kommen, Maastricht), 24 Augustus (Schin op Geul), 25 Augustus (Begraafplaats Maastricht), 18 September (Kommen, Maastricht), 21 September (Scharn, Heer). Het verbaast steeds meer, dat er nog zoo weinig nesten van dezen vogel gevonden zijn.

Het vuurgoudhaantje wordt ook wel als zeldzaam beschouwd, hoewel ook dikwijls de veronderstelling wordt geuit, dat het niet zoo zeldzaam is, doch over het hoofd gezien wordt, doordat het moeilijk te onderscheiden is van het gewone goudhaantje. Tijdens het voorjaar bleek het vuurgoudhaantje ook in Maastricht tusschen de gewone goudhaantjes voor te komen. Op 12 Maart, 26 Maart en 3 April werd telkens een exemplaar aan den zang herkend, waarna de determinatie met den kijker gecontroleerd werd. Deze waarnemingen hadden plaats langs de Jeker, tusschen Hertenkamp en Aldenhofpark.

De fluiter is inderdaad een vrij zeldzame verschijning in Zuid-Limburg. Het vorige jaar vermeldde spr. reeds dat Hens (Avifauna van de Nederl. provincie Limburg) opgeeft, dat hij in de omgeving van Heerlen nooit een exemplaar waargenomen had. Daaraan kon spr. toen toevoegen, dat hij er op 27 Juni 1943 enkele hoorde zingen in het Imstenraderbosch. In 1944 bleek de fluiter echter nog dicht bij Heerlen voor te komen. Op 16 April hield spr. met eenige Heerlensche leden van ons Genootschap een vogel-excursie in het Aambosch en daar werd toen op twee plaatsen een zingend ex. waargenomen. Dat dit bovendien een zeer vroege datum was, blijkt wel uit de volgende passage uit „De Nederlandsche Vogels”: „In het voorjaar valt de aankomst in de derde decade van April: 22 April 1911 en 23 April 1912 zijn vroege data, 4 April 1836 is een unicum”. Bovendien bleek, dat de fluiter zich tijdens den trek ook in Maastricht ophoudt. In het Stadspark zong er een op 20 April, in het Aldenhofpark op 25 April. Tenslotte werd er nog teen waargenomen op 13 Mei 1944 bij Landsrade in de gemeente Wittem, niet ver van de plaats, waar er op 2 Mei 1940 ook een gehoord werd.

Een vrij mooi aantal vogelsoorten bleek in het voorjaar van 1944 vrij vroeg aanwezig te zijn, zooals blijkt uit de volgende lijst, waarin achter elke soort de aankomstdatum in 1944 en de plaats van waarneming vermeld is, met ter vergelijking de vroegste data in Limburg (volgens Hens) of in Nederland (volgens de Nederl. Vogels):

boerenwaluw, 29 Maart, Maastricht (Limburg 25 Maart); huiswaluw, 6 April, Maastricht (Limburg en Nederland 4 April).

oeverwaluw, 6 April, Maastricht (Limburg 6 April, Nederland 2 April).

gekraagde roodstaart, 7 April, Maastricht (Limburg 2 April); gele kwikstaart, 9 April, Maastricht (Limburg 2 April).

koekoek, 9 April, Maastricht, Cannerbosch (Limburg 2 Apr.); nachtegaal, 12 April, Heer (Limburg 10 April).

bonte vliegenvanger, 16 April, Heerlen (Limburg en Nederland 14 April).

grasmusch, 17 April, Eijsden (Limburg en Ned. 11 Apr.); boschrijtanger, 11 Mei, Maastricht (Limburg, half Mei).

Volledigheidshalve kunnen hier nog de volgende, meer normale, eerste waarnemingen, of zangdata aan toegevoegd worden, alle vastgesteld te Maastricht:

vink 21 Febr., heggemus 26 Febr., geelgors 5 Maart, zanglijster 10 Maart, Eur. kanarie 12 Maart, zwarte roodstaart 26 Maart, fitis 3 April, zwartkopje 12 April, paapje 20 April, gierzwaluw 23 April, grauwe vliegenvanger 3 Mei, spotvogel 7 Mei, wiewa 7 Mei.

Tenslotte verwees spr. naar zijn, vermoedelijk intusschen verschenen, publicatie in „Ardea”, het orgaan van de Nederl. Ornithologische Vereeniging, waarin hij een overwinteringsgeval van de tiftjaf bekend maakt. Vanaf 15 Januari 1944 werd aan de Jeker in Biesland regelmatig een tiftjaf waargenomen, die zich daar ophield in een rijtje knotwilgen en een paar heggen. Zijn aanwezigheid was meestal al van verre vast te stellen, doordat hij onophoudelijk zijn lokroep liet hooren.

Dit is wel het eerste overwinteringsgeval van de tiftjaf, dat in ons land is vastgesteld. Wel worden er in „De Nederl. Vogels” enkele afzonderlijke waarnemingen in December en Januari vermeld, nl. 7 Dec. 1930 (Stein), 12 Dec. 1887 (Den Haag) en 1 Januari 1905 (Hornhuizen).

Volgens Nielhammer werd het overwinteren van deze soort in Duitschland nog nooit vastgesteld, in Engeland daarentegen komt dit, volgens het „Handbook of British Birds” regelmatig voor.

De heer Mommers vestigt de aandacht op den kuifleeuwerik, die om dezen tijd van het jaar op verschillende plaatsen geregeld te zien is, op andere daarentegen absoluut ontbreekt. Spreker noemt enkele plekken in en om Maastricht, waar men er zeker van kan zijn hem nu aan te treffen en verwijst daarbij tevens naar de Avifauna van den heer Hens.

De kuifleeuwerik, hier bekend onder den naam „kokkelevi”, — een verbastering van het Fransche „cochevis” — is hier te lande broedvogel in het diluviale gedeelte en in de duinstreek. 't Nest vind men op den grond, is evenwel bij uitzondering ook wel gevonden op stroodaken en op de platte, met grint bedekte daken van hooge huizen in de steden.

Hij is een vogel, die een groote voorkeur aan den dag legt voor de nabijheid van menschelijke woningen, althans voor zoover hun omgeving iets als een „steppen-karakter” heeft, zooals braakliggende terreinen bij woningcomplexen, rangeerterreinen, los- en laadplaatsen, exercitieterreinen, zand- en leemgroeven, enz. Nauwelijks had men in Maastricht de lage gronden bij het tegenwoordige Koningsplein opgehoogd met lössoid, of ook de kuifleeuwerik was er present. Eerder kwamen ze daar ter plaatse niet voor.

Volgens Werner Hagen was de kuifleeuwerik (evenals de akkerleeuwerik) in West- en Middel-Europa reeds in den steppentijd inheemsch. Dit is uit aardvondsten gebleken. Hij moet evenwel na dien tijd weer uit deze streken verdwenen zijn. Aan de Romeinen was hij nog uit Gallië bekend. Hij ontbreekt echter in de latere tijdperken onzer fauna en is pas weer met de Kozakken en den tros van het Napoleonische leger (paarden!) uit Oost-Europa hierheen gekomen. Onze straatwegen vormden daarbij zijn invalspoorten. Tot nu toe heeft hij zich steeds daaraan gehouden en gaat van hieruit over op de hierboven genoemde terreinen. Tegenwoordig komt hij — met uitzondering van het Noorden — vrijwel in geheel Europa als broedvogel voor, ontbreekt echter als zoodanig nog steeds in Engeland.

's Winters zal men hem vaak aantreffen op plaatsen, waar hij anders niet aanwezig is. 't Doorzoeken van paardemest op overgebleven haverkorrels schijnt hij dan een bijzonder aangename bezigheid te vinden.

Spr. deelt tenslotte mede, dat hij op 15 Dec. '44 bij de IJsbaan aan den Heugemerweg een Roodborsttapuit waarnam.

De heer Waage spreekt ten slotte over gyno- en androgamonen.

Bij de bevruchting versmelt een spermium met een eicel. Algemeen neemt men aan — en voor diverse organismen is dit ook bewezen, — dat de eicel stoffen afscheidt, die aantlokkend werken op het spermium. De spermien bewegen zich daardoor naar de eicel toe, een verschijnsel, dat bekend staat onder chemotaxis en wel positieve chemotaxis.

Nu blijkt uit recente onderzoekingen, dat de eicel o.a. van de zeeëgels meerdere stoffen afscheidt, die verschillende invloed uitoefenen op de spermien. Een stof, gynogamon I, dringt uit de eicel naar buiten en is oorzaak van de chemotaxis der spermien, terwijl 't bovendien maakt, dat deze zich krachtiger gaan bewegen,

De Voorzitter sluit daarna de vergadering.

Zooals we na den vorigen oorlog de geroofde bryozoeëncollectie van Pergens terughaalden, zoo halen we